

MATERIJALI ZA REGIONALNI TURISTIČKI FORUM U OBLASTI MONTANA APRIL 2026. GODINE GRAD VARŠEC, SPA HOTEL „ATA“

Ovi materijali su izrađeni u okviru sprovođenja Aktivnosti 3.1 „Organizovanje regionalnog turističkog foruma u oblasti Montana“ iz Projekta br. BGRS0200011 „Kulturno-istorijsko nasleđe prekograničnog regiona kao pokretač integrisanog održivog turizma“, Ugovor o subvenciji br. RD-02-29-598/23.06.2025. godine, sufinansiran od strane Evropske unije kroz Program INTERREG VI-A IPA Bugarska – Srbija, 2021–2027. godine.

Projekat se realizuje u partnerskoj saradnji četiri partnera: opština Pirot, kao vodeći partner, Opština Montana, Muzej Ponišavlja Pirot i Udruženje „Agencija za razvoj Severozapadne Bugarske“.

Opšti cilj projekta je poboljšanje prepoznatljivosti regiona Pirot i Montana kao jedinstvene turističke teritorije, putem digitalnih alata i kreiranjem originalnog turističkog proizvoda/aplikacije „Kamen po kamen – putevi tvrđava“.

Cilj Aktivnosti 3.1 „Organizovanje regionalnog turističkog foruma u oblasti Montana“ je u skladu sa Specifičnim ciljem 3 projekta, a to je: poboljšanje kapaciteta lokalnih i regionalnih zainteresovanih strana i ciljne grupe, jačanje obrazovnih resursa i potencijala za promociju prekograničnog regiona Pirot–Montana. Multisektorski pristup primenjen u ovom radnom paketu ima brojne efekte na različite učesnike/ciljne grupe, kao što su: lokalne samouprave kao javni organi na teritoriji regiona Pirot–Montana, turističke i kulturne organizacije, preduzetnici, mladi. Zahvaljujući organizovanim edukativnim događajima, biće uspostavljeni novi standardi u radu i postignuti bolji rezultati. Takođe, nevladine organizacije, kao učesnici na projektu, nastojaće da podignu nivo prepoznatljivosti teritorije podizanjem svesti ljudi o novim modelima turizma, istovremeno unapređujući svoje veštine i znanja kroz prekograničnu saradnju. Na kraju, kroz promociju krajnjih rezultata, lokalna zajednica će biti podstaknuta da prihvati rezultate projekta i dalje radi na njihovoj održivosti.

Glavne teme u programu Foruma:

Tema 1: ZELENI NAČIN OČUVANJA NASLEĐA

Ovaj dokument je izrađen u okviru Projekta br. BGRS0200011 „Kulturno-istorijsko nasleđe prekograničnog regiona kao pokretač integrisanog održivog turizma“, Ugovor o subvenciji br. RD-02-29-598/23.06.2025. godine, sufinansiranog od strane Evropske unije kroz Program INTERREG VI-A IPA Bugarska – Srbija 2021–2027. Sadržaj dokumenta je isključiva odgovornost „Agencije za razvoj Severozapadne Bugarske“ i ni na koji način ne odražava zvaničan stav Evropske unije.

Klimatske promene i pogoršanje stanja životne sredine spadaju u najveće izazove našeg vremena sa kojima se suočavaju Evropa i svet. Evropska unija (EU) preduzima mere i igra vodeću ulogu, nastojeći da Evropu učini prvim klimatski neutralnim kontinentom. To važi i za kulturno nasleđe.

Održivost je osnovni stub okvira delovanja u oblasti kulturnog nasleđa, što ukazuje na njegov potencijal za povećanje socijalnog kapitala, jačanje ekonomskog rasta i obezbeđivanje ekološke održivosti. Kultura i kulturno nasleđe mogu doprineti postizanju inkluzivnog i održivog razvoja.

U okviru delovanja uključene su tri grupe mera sa ciljem:

- **obnove gradova i regiona** putem kulturnog nasleđa;
- **podsticanja rekonstrukcije i ponovne upotrebe** zgrada koje su deo kulturnog nasleđa;
- **postizanja balansa** između pristupa kulturnom nasleđu i održivog kulturnog turizma i prirodnog nasleđa.

Kulturno-istorijsko nasleđe je neizostavni deo procesa održive urbane obnove, pružajući priliku za spajanje prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Integracija materijalnog i nematerijalnog nasleđa u razvoj urbane sredine ne samo da doprinosi očuvanju kulturnog identiteta, već služi i kao katalizator ekonomskog razvoja, socijalne kohezije i ekološke održivosti. Kroz pristupe kao što su adaptivna ponovna upotreba i harmonično kombinovanje istorijskih zgrada sa novim arhitektonskim intervencijama, može se postići balans između očuvanja kulturne vrednosti i zadovoljavanja savremenih potreba zajednice.

U poslednjim decenijama, koncept održive urbane obnove dobio je značajnu važnost u planiranju i razvoju urbane sredine. U osnovi ovog koncepta leži integracija kulturno-istorijskog nasleđa kao ključnog elementa za stvaranje živih, održivih i atraktivnih gradova. Materijalno (arhitektonska zdanja i celine, arheološka nalazišta, istorijski spomenici) i nematerijalno (tradicije, običaji, folklor, zanati) nasleđe obogaćuje urbanu sredinu i jača identitet i osećaj pripadnosti zajednica.

Postoje različiti pristupi integraciji „starog“ sa „novim“, a najpoznatiji je očuvanje i restauracija postojeće materijalne baze uz nastavak originalnih funkcija različitih objekata. Primer za to može biti fabrika – industrijsko nasleđe, koja je pretvorena u kulturni centar, galeriju ili muzej. U oba slučaja, pored istorijskog očuvanja i udahnjivanja novog života, ističe se i održivi pristup minimiziranju ljudskog otiska kroz smanjenje štetnih emisija, koje bi inače nastale usled potrebe za novom i verovatno znatno obimnijom gradnjom. Drugi poznati pristup je harmonično kombinovanje savremenih zgrada sa istorijskim, tako da novi objekti ne dominiraju prostorom, već se međusobno dopunjuju sa starim. Ovaj pristup je veoma osetljiv i zahteva veoma delikatan i promišljen rad, uz usklađivanje brojnih različitih aspekata okruženja.

Dobre prakse

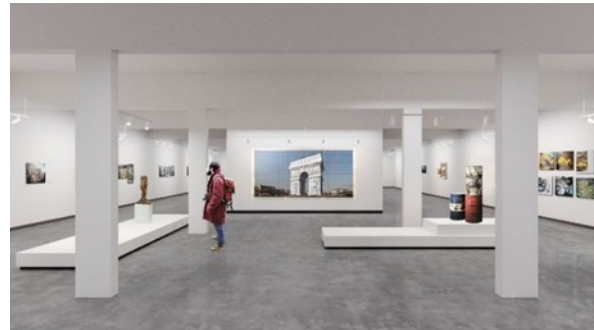
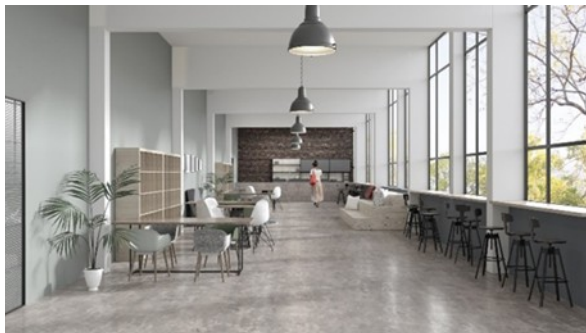
Tate Modern je jedna od najpoznatijih galerija savremene umetnosti na svetu, smeštena u Londonu, u Velikoj Britaniji. Galerija je deo mreže Tate i nalazi se na južnoj obali reke Temze, u preuređenoj zgradi bivše termoelektrane *Bankside Power Station*. Zgrada je primer uspešne adaptivne ponovne upotrebe industrijskog nasleđa i spaja istorijski karakter elektrane sa modernističkim dizajnom.

Slike: www.tate.org.uk/visit/tate-modern

Centar Kristo i Žan-Klod, Gabrovo, Bugarska

Projekat kulturno-umetničkog centra u zgradi bivše Tekstilne tehničke škole i pripadajućem dvorištu prepoznat je i finansiran iz programa evropskih fondova za period 2021–2027. godine u okviru projekta Integrisanih teritorijalnih investicija (ITI). Centar predviđa adaptivnu ponovnu upotrebu zgrade i okolnih površina, pri čemu će prostori centra obuhvatati laboratorije, radionice, galerije i drugo.

Slike: cjcenter.gabrovo.bg/bg/tsentarat/, www.facebook.com/CJCcenterGabrovo/

U okviru programa „Horizont 2020“ – programa Komisije za istraživanje i inovacije za period 2014–2020. godine – finansiraju se projekti usmereni na različite aspekte energetske efikasnosti zgrada, uključujući istorijske objekte i objekte kulture.

Partneri na projektu **PRO-Heritage**, [/https://www.pro-heritage.eu/](https://www.pro-heritage.eu/) na primer, imaju za cilj da ponude početno i kontinuirano obrazovanje za stručnjake i zanatlije, fokusirano na tradicionalne veštine i kompetencije u oblasti konzervacije i restauracije objekata kulturnog nasleđa, a na osnovu primera dobre prakse partnerskih organizacija.

Kroz programe EU finansiraju se projekti usmereni na „povećanje otpornosti i održivu obnovu istorijskih oblasti radi suočavanja sa klimatskim promenama i opasnim događajima“.

<https://cordis.europa.eu/article/id/400947-heritage-at-risk-eu-research-and-innovation-for-a-more-resilient-cultural-heritage>

Ovaj dokument je izrađen u okviru Projekta br. BGRS0200011 „Kulturno-istorijsko nasleđe prekograničnog regiona kao pokretač integrisanog održivog turizma“, Ugovor o subvenciji br. RD-02-29-598/23.06.2025. godine, sufinansiranog od strane Evropske unije kroz Program INTERREG VI-A IPA Bugarska – Srbija 2021–2027. Sadržaj dokumenta je isključiva odgovornost „Agencije za razvoj Severozapadne Bugarske“ i ni na koji način ne odražava zvaničan stav Evropske unije.

Tema 2: ODRŽIVOST I ESTETIKA KULTURNOG NASLEĐA

U poslednjim decenijama, kulturno nasleđe se sve češće posmatra ne samo kao svedočanstvo prošlosti, već i kao ključni resurs za održivi razvoj savremenog društva. Evropske politike stavljaju akcenat na neophodnost usklađivanja očuvanja istorijskih vrednosti sa ekološkim, socijalnim i ekonomskim ciljevima Evropske unije. U tom kontekstu, održivost i estetika postaju osnovni principi u upravljanju i razvoju kulturnog nasleđa.

Održivost u sferi kulturnog nasleđa podrazumeva dugoročno očuvanje materijalnih i nematerijalnih vrednosti, bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da ih koriste i interpretiraju. Evropske politike povezane sa Evropskim zelenim planom i programima za održivi razvoj podstiču ekološki prihvatljive metode restauracije, održavanja i adaptacije istorijskih objekata.

To uključuje korišćenje prirodnih materijala, energetski efikasnih tehnologija, ponovnu upotrebu postojećih zgrada i smanjenje-ograničavanje ugljeničnog otiska-traga. Umesto rušenja i nove gradnje, promovise se princip „adaptivne ponovne upotrebe“, pri čemu stari objekti dobijaju nove funkcije prilagođene savremenim potrebama.

Na taj način kulturno nasleđe postaje aktivni učesnik u održivom razvoju gradova i regiona, a ne pasivni objekat očuvanja.

Estetika je suštinski element vrednosti kulturnog nasleđa. Ona obuhvata arhitektonske forme, umetničke detalje, prostornu organizaciju i vezu između objekata i prirodnog okruženja. U savremenim evropskim politikama naglašava se da očuvanje ne treba da vodi ka „zamrzavanju“ objekata, već ka njihovom harmoničnom uklapanju u savremeni život.

Inicijative poput Novog evropskog Bauhauusa stavljaju lepotu i kvalitet okruženja rame uz rame sa održivošću. Prema ovom pristupu, kulturno nasleđe treba ne samo da bude zaštićeno, već i doživljeno, shvaćeno i cenjeno od strane društva. Estetska vrednost se posmatra kao faktor socijalne kohezije, kulturnog identiteta i kvaliteta života.

Spajanje tradicionalne arhitekture sa savremenim dizajnom i novim tehnologijama omogućava stvaranje prostora koji poštuju istorijski kontekst, ali istovremeno odgovaraju i savremenim zahtevima.

Tokom poslednjih godina Evropska unija je razvila niz strategija koje integrišu kulturno nasleđe u politike održivog razvoja. One uključuju programe u oblasti kulture, regionalnog razvoja, naučnih istraživanja i ekologije. Zajednički cilj je da se kulturne vrednosti koriste kao pokretač ekonomskog rasta, socijalne inkluzije i ekološke odgovornosti.

Kroz programe kao što su „Horizont Evropa“ (Horizon Europe), „Kreativna Evropa“ (Creative Europe) i strukturne fondove, podržavaju se projekti za inovativnu restauraciju, digitalizaciju, održivi turizam i učešće javnosti. Poseban značaj pridaje se međusektorskoj saradnji između arhitekata, inženjera, istoričara, ekologa i lokalnih zajednica.

Ovaj integrisani pristup garantuje da su odluke o očuvanju nasleđa uravnotežene i da uzimaju u obzir različite društvene interese. Savremene evropske politike naglašavaju da kulturno nasleđe nema samo materijalnu i estetsku vrednost, već i snažan društveni značaj. Održivo očuvanje podrazumeva aktivno učešće građana, lokalnih vlasti i nevladinih organizacija.

Kada se zajednice uključe u procese planiranja i upravljanja, one razvijaju osećaj pripadnosti i odgovornosti prema kulturnim vrednostima. To doprinosi njihovoj dugoročnoj zaštiti i transformaciji u žive kulturne prostore, a ne u izolovane spomenike.

I u zaključku, u kontekstu najnovijih evropskih politika, održivost i estetika kulturnog nasleđa posmatraju se kao uzajamno dopunjujući principi. Očuvanje se više ne svodi isključivo na fizičku konzervaciju, već obuhvata ekološku odgovornost, socijalnu angažovanost i kulturnu vitalnost.

Integracijom održivih praksi i estetskih vrednosti, Evropska unija gradi novi model upravljanja kulturnim nasleđem – onaj koji spaja poštovanje prema prošlosti sa vizijom za budućnost. U ovom modelu, nasleđe postaje resurs za razvoj, inspiraciju i identitet u savremenoj, zelenoj i inkluzivnoj Evropi.

Tema 3: NOVI EVROPSKI BAUHAUS I OČUVANJE KULTURNIH DOBARA

Evropska komisija je 2021. godine dalje razvila koncept Novog evropskog Bauhauusa, koji je najavljen kao novi kulturni projekat za Evropu – prostor za zajedničko stvaranje u kojem arhitekta, umetnici, studenti, inženjeri i projektanti rade zajedno.

Novi evropski Bauhaus, prema ovom konceptu, unosi kulturnu i kreativnu dimenziju u Evropski zeleni plan kako bi se osnažile održive inovacije, tehnologije i privreda. On se odnosi na prostore u kojima živimo i način na koji bismo želeli da živimo zajedno, uz istovremeno poštovanje planete i očuvanje prirode.

Tri osnovne vrednosti čine temelj Bauhauusa:

- održivost, od klimatskih ciljeva do cirkularnosti i biodiverziteta;
- estetika, kvalitet doživljaja i stil, izvan same funkcionalnosti;
- inkluzivnost, pristupačnost i finansijska dostupnost.

Cilj je da se ove vrednosti primenjuju istovremeno kako bi se razvila kreativna rešenja koja najbolje odgovaraju potrebama ljudi, uz povećanje efikasnosti i težnju ka nižim ukupnim troškovima.

U kontekstu Bauhauusa, koji je široj javnosti ponekad teško razumljiv, Komisija je predložila model finansijskog instrumenta (FI) za teritorijalni razvoj, koji bi podržao projekte u državama članicama i privukao javne i privatne investicije.

https://ec.europa.eu/regional_policy/en/information/publications/communications/2022/new-european-bauhaus-territorial-development-model-neb-tdm-financial-instrument

Ovaj model će moći da koriste Upravljački organi (UO) programa kohezione politike za kreiranje i sprovođenje FI koji podržava projekte Novog evropskog Bauhauusa tokom perioda 2021–2027. godine.

Model finansijskog instrumenta uključuje i mogućnost bespovratne komponente i definiše obim podrške u pogledu potencijalnih projekata i tehničke podrške neophodne za: (i) pretvaranje investicionih potreba u listu projekata; (ii) realizaciju projekata; i (iii) razvoj veština nacionalnih i regionalnih vlasti, tela koja sprovode FI, kao i gradskih i lokalnih vlasti. Model ne zamenjuje postojeće FI za urbani razvoj niti druge sektorske FI. U okviru njega, relevantni UO ima mogućnost da podrži Novi evropski Bauhaus putem: (i) korišćenja namenskog FI; (ii) dodavanja postojećem FI; ili (iii) donošenja odluke u okviru FI o tome koji pojedinačni projekti odgovaraju transdisciplinarnom pristupu i osnovnim vrednostima Bauhauusa. Preporučuje se da privatni doprinos u okviru FI iznosi najmanje 30% od ukupnih resursa namenjenih teritorijalnom pristupu.

Novi teritorijalni model Bauhaus može se kreirati u okviru regionalnih, nacionalnih ili Interreg programa, sufinansiranih iz ERDF-a (Evropski fond za regionalni razvoj) ili Kohezionog fonda, kao i da podržava projekte identifikovane u Planovima za pravednu tranziciju, koji su predmet podrške iz Fonda za pravednu tranziciju. On može biti usmeren na bilo koji od ciljeva politike, ali prvenstveno na Ciljeve politike 5 i 2. Novi teritorijalni model, slično ostalim poznatim modelima, takođe mora biti zasnovan na lokalnoj ili teritorijalnoj strategiji integrisanog razvoja, koja je u skladu sa osnovnim vrednostima Evropskog Bauhauusa.

Primena novog teritorijalnog modela treba da bude praćena prethodnom procenom koja će predložiti sveobuhvatnu investicionu strategiju. U nju moraju biti uključene sve zainteresovane strane kako bi se osiguralo da predložena strategija odražava teritorijalne strateške prioritete, stavove javnosti, investitora i potencijalnih tela koja sprovode FI.

Obuhvat teritorijalnog instrumenta Bauhaus u investicionoj strategiji može biti široko definisan – od podrške za postizanje ambicioznih klimatskih ciljeva, ponovne upotrebe materijala u novim proizvodima sa ciljem nulte stope otpada (zero waste) ili promene društvenih navika, do odgovornije potrošnje ili kreiranja održivih javnih prostora. U investicionoj strategiji se takođe posvećuje pažnja estetici, značaju kulturnog života i odrazu kulturne raznolikosti i kulturnog

nasleđa povezanog sa određenom teritorijom, uz uključivanje lokalnih kreativnih zajednica iz oblasti umetnosti i starih zanata.

Kako bi se primenio transdisciplinarni pristup Novog evropskog Bauhausa, investicije i projekti u okviru njegovog teritorijalnog modela mogu se dopunjavati investicijama koje pokreće zajednica, odnosno putem Lokalnog razvoja vođenog zajednicom (CLLD/VOMR).

Primeri projekata po pojedinačnim pravcima Bauhausa, koje je predložila Komisija, su:

Ponovno uspostavljanje veze sa prirodom:

- **Usklađivanje zgrada sa pejzažom** ili integrisanje žive prirode u izgradnju, čime se pokazuje kako se biodiverzitet ili očuvanje vode i zemljišta mogu poštovati i podsticati kroz izgradnju i planiranje;
- **Fizička transformacija mesta**, koja pokazuje kako novoizgrađeno, obnovljeno ili regenerisano okruženje i javni prostori mogu doprineti zaštiti, obnovi i/ili regeneraciji prirodnog ekosistema i biodiverziteta;
- **Investicije za prilagođavanje klimatskim promenama** i investicije za unapređenje životne sredine na teritorijama, uključujući poboljšanje kvaliteta vazduha, zemljišta i vode, kao i uslova života;
- **Investicije u održivu teritorijalnu mobilnost**, uključujući izgradnju teritorijalnih zelenih koridora za aktivnu mobilnost i održivu transportnu infrastrukturu i drugo.

Ponovno uspostavljanje osećaja pripadnosti:

- **Investicije u fizičku i ekonomsku obnovu** gradskih i seoskih četvrti, uključujući stambena rešenja po pristupačnim cenama;
- **Investicije u očuvanje, zaštitu, promociju, razvoj i pristup kulturnom nasleđu**, uključujući infrastrukturu za održivi turizam;
- **Investicije u regeneraciju napuštenih ili problematičnih područja** u gradovima, oplemenjivanje teritorija i regiona u opadanju, projekti usmereni na prevazilaženje segregacije i omogućavanje pristupa lokacijama;
- **Investicije zasnovane na zajednici** i primarnim oblicima zdravstvene zaštite, kao i investicije za poboljšanje pristupa zdravstvenim i socijalnim uslugama.

Prioritet mestima i ljudima kojima je to najpotrebnije:

- **Renoviranje i izgradnja socijalnih i pristupačnih stambenih jedinica**, uzimajući u obzir cirkularnost i doprinos inkluziji kroz njihovu funkciju ili pristupačnost;
- **Investicije u fizičku transformaciju i obnovu teritorija**, uključujući sela, ruralna područja, gradove koji se smanjuju (shrinking cities), degradirane gradske četvrti i deindustrijalizovana područja;
- **Investicije u prostore namenjene pozitivnoj razmeni i izgradnji zajednica**, na primer kroz uzoran razvoj i korišćenje javnih prostora poput ulica, trgova i parkova, ili inspirativne modele društvenih centara, zajedničkih bašti, zajedničko stvaranje (*co-creation*) mesta koja spajaju stil sa snažnim socijalnim ciljem i održivošću;
- **Druge inicijative malog obima**, na nivou pojedinca, naselja i lokalnih zajednica, identifikovane u strategiji lokalnog ili teritorijalnog razvoja i dr.

Potreba za dugoročnim razmišljanjem o životnom ciklusu u industrijskom ekosistemu:

- **Investicije u održiva rešenja** za poslovanje i domaćinstva, uz primenu principa cirkularne ekonomije, uključujući proizvodnju;
- **Investicije u ponovnu upotrebu**, regeneraciju, produženje životnog veka i transformaciju svih vrsta postojećih zgrada;
- **Investicije u nove tehnologije**, uključujući 5G, veštačku inteligenciju, alate zasnovane na podacima, robotiku, tehnologije 3D štampanja i dr.

Primeri odobrenih projekata

1. **CULTUURCAMPUS** (Cultuurcampus: održivi centar za umetnost, naučna istraživanja i učenje, u kojem zajednica služi kao katalizator): Kombinovanjem obrazovanja, naučnih istraživanja, politike i kulture, uz uzimanje u obzir proživljenog iskustva svojih stanovnika, *Cultuurcampus* ima za cilj da transformiše nerazvijenu gradsku zonu u južnom Roterdamu (Holandija). *Cultuurcampus* će biti smešten u istorijskoj zgradi i delovaće kao centar za različite grupe i aktivnosti.
2. **EHHUR** (OČI SRCA RUKE, gradska revolucija): Projekat podržava gradove i ugrožene stanovnike u transformaciji njihovog izgrađenog okruženja. Rasprostranjen u

nekoliko različitih naselja u EU i pridruženim zemljama (Danska, Grčka, Belgija, Portugal, Turska, Hrvatska, Italija), projekat će nastojati da prevaziđe socio-ekonomske i kulturne izazove, kao što su socijalna segregacija, energetska siromaštvo i propadanje depopuliranih istorijskih centara.

3. **NEB-STAR** (Novi evropski Bauhaus Stavanger): NEB-STAR će pokazati kako teritorijalni planovi transformacije mogu uključiti principe i vrednosti NEB-a — u Stavangeru (Norveška), Pragu (Češka) i Utrehtu (Holandija). Projekat će raditi na četiri simbolična izazova povezana sa klimatski neutralnim gradovima, uzimajući u obzir lokalne potrebe i brige kroz zajedničko stvaralaštvo (ko-kreaciju) sa stanovnicima i zainteresovanim stranama.
4. **CRAFT** (Stvaranje primenljive budućnosti), akcija za koordinaciju i podršku, pomagaće svih pet odabranih projekata, kao i buduće vodeće projekte NEB-a, uz finansiranje u iznosu od 2 miliona evra. CRAFT će testirati zajedničke lokalne modele transformacije po NEB-u u tri „test grada“ (Amsterdam, Bolonja i Prag) i vodiće 100 gradova odabranih u okviru misije za klimatski neutralne i pametne gradove.
5. **NEBourhoods**: NEBourhoods priprema Minhen-Nojperlah (Nemačka) za budućnost, onako kako je zacrtana Evropskim zelenim planom, u oblastima izgrađenog okruženja, cirkularnosti, mobilnosti, energetike, hrane i zdravstva. Projekat će se nadovezati na prednosti ovog područja — snažan osećaj zajedništva, prostrane zelene površine, veliki stambeni fond, iako mu je potrebno renoviranje — i rešavaće slabosti, kao što su nezaposlenost iznad proseka i nivo obrazovanja ispod proseka.
6. **DESIRE (Projektovanje neodoljivog cirkularnog društva)**: Projekat namerava da prevaziđe ključne izazove sa kojima se suočavaju društva i gradovi: klimatske promene, gubitak biodiverziteta i poteškoće sa resursima. Zasnovan na tri glavne teme — inkluzivnosti, cirkularnosti i povezivanju gradova sa prirodom, projekat će koristiti umetnost, arhitekturu i dizajn u potrazi za alternativnim načinima transformacije teritorija u različitim evropskim gradovima (Danska, Holandija, Slovenija, Italija, Letonija).

Nove mogućnosti za finansiranje Novog evropskog Bauhauusa mogu se pronaći na sledećem linku: <https://eufundingportal.eu/bg/new-european-bauhaus/>

Tema 4: IDENTIFIKACIJA SEKTORSKI INTEGRISANIH ZAINTERESOVANIH STRANA

Integracija kulture, turizma i biznisa ključna je za dugoročnu održivost nasleđa. Evo glavnih grupa zainteresovanih strana, klasifikovanih po sektorima:

1. Kulturni i kreativni sektor

- **Muzeji, galerije i biblioteke:** Oni su čuvari znanja i glavni centri za digitalizaciju nasleđa.
- **Arhitekta i restauratori:** Profesionalne organizacije (poput Komore arhitekata Bugarske i Saveza arhitekata Bugarske) koje primenjuju principe Novog evropskog Bauhauasa za estetiku i održivost.
- **Umetnici i zanatlije:** Mali ateljei koji održavaju tradicionalne tehnike i interpretiraju ih u modernom kontekstu.

2. Turistički sektor (Pokretač ekonomskog rasta)

- **Organizacije za upravljanje destinacijama (DMO):** Ključne za kreiranje održivih turističkih ruta zasnovanih na kulturnom nasleđu.
- **Turoperatori za kulturni turizam:** Fokusirani na iskustva sa niskim ugljeničnim otiskom (npr. pešačke i biciklističke ture u istorijskim zonama).
- **Hotelijerstvo i ugostiteljstvo:** Objekti smešteni u istorijskim zgradama koji primenjuju „zelene“ prakse.

3. Mala i srednja preduzeća (MSP - Inovatori)

- **Tehnološki startapovi:** Programeri aplikacija za proširenu stvarnost (AR) i virtuelne ture koje poboljšavaju dostupnost lokaliteta.
- **Proizvođači ekoloških građevinskih materijala:** Firme koje isporučuju kreč, konoplju, drvo i druge materijale za „zelenu“ restauraciju.

4. Nevladine organizacije i građansko društvo

- **Lokalne zajednice i narodni domovi (čitališta):** Oni obezbeđuju socijalnu inkluziju, koja je stub Novog evropskog Bauhauasa, i garantuju da projekti odgovaraju potrebama stanovnika.

- **Ekološke nevladine organizacije:** Partneri u integraciji bioklimatskih rešenja i zelenih površina oko spomenika kultura.

5. Javni sektor i akademska zajednica

- **Lokalne vlasti (opštine):** Glavni faktor u planiranju urbane sredine i upravljanju opštinskim spomenicima.
- **Univerziteti i istraživački instituti:** Laboratorije za testiranje novih metoda konzervacije i energetske efikasnosti (na primer, Univerzitet za arhitekturu, građevinarstvo i geodeziju ili instituti Bugarske akademije nauka).

Kako ih angažovati? (Matrica saradnje)

Za uspešno upravljanje ovim zainteresovanim stranama preporučuje se korišćenje modela „Quadruple Helix“ (Četvorostruka spirala):

- Država/Opština: Finansiranje i regulativa.
- Biznis: Inovacije i efikasnost.
- Nauka: Znanje i nove tehnologije.
- Građani/NVO: Legitimitet i socijalni efekat.

Tema 5: FINANSIRANJE I MOGUĆNOSTI ZA PREKOGRANIČNU ZAŠTITU KULTURNOG NASLEĐA

Nekoliko programa EU za finansiranje podržava kulturno nasleđe u okviru trenutnog budžeta EU za period 2021–2027.

Svako ko želi da konkuriše za sredstva iz ovih programa može koristiti vodič za finansiranje **CultureEU**. Ovaj jednostavan alat predstavlja dostupne mogućnosti finansiranja za kulturne i kreativne sektore u okviru programa EU za period 2021–2027.

Vodič za finansiranje **CultureEU** dostupan je kao interaktivni onlajn alat i kao priručnik za štampanje <https://culture.ec.europa.eu/bg/funding/cultureu-funding-guide/booklet> . U njemu su opisane mogućnosti povezane sa oko 20 programa EU za finansiranje kojima se mogu podržati projekti sa kulturnom i kreativnom dimenzijom.

Program „**Kreativna Evropa**“ je glavni izvor finansiranja iz EU za sektore kulture i kreativnosti.

Program „Kreativna Evropa“ za period 2021–2027. raspolaže budžetom od **2,44 milijarde evra**, u poređenju sa 1,47 milijardi evra iz prethodnog programa (2014–2020). Kroz „Kreativnu

Ovaj dokument je izrađen u okviru Projekta br. BGRS0200011 „Kulturno-istorijsko nasleđe prekograničnog regiona kao pokretač integrisanog održivog turizma“, Ugovor o subvenciji br. RD-02-29-598/23.06.2025. godine, sufinansiranog od strane Evropske unije kroz Program INTERREG VI-A IPA Bugarska – Srbija 2021–2027. Sadržaj dokumenta je isključiva odgovornost „Agencije za razvoj Severozapadne Bugarske“ i ni na koji način ne odražava zvaničan stav Evropske unije.

Evropu“ investira se u akcije koje jačaju kulturnu raznolikost i odgovaraju na potrebe i izazove kulturnog i kreativnog sektora.

Glavni ciljevi programa su:

- Očuvanje, razvoj i promocija evropske kulturne i jezičke raznolikosti i nasleđa;
- Povećanje konkurentnosti i ekonomskog potencijala kulturnih i kreativnih sektora, a posebno audiovizuelnog sektora.

Novine u programu doprineće oporavku ovih sektora podsticanjem njihovih napora da postanu inkluzivniji, digitalizovaniji i ekološki održiviji.

Program „**Kreativna Evropa**“ otvoren je za kulturne i kreativne organizacije iz država članica EU, kao i iz zemalja izvan Unije. Pod određenim uslovima, u programu mogu učestvovati i zemlje Evropskog ekonomskog prostora, zemlje kandidati ili potencijalni kandidati, kao i države obuhvaćene Evropskom politikom susedstva.

Detaljnije informacije o procesu prijave dostupne su blagovremeno na veb-sajtu Evropske izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA) https://www.eacea.ec.europa.eu/index_en, kao i u odeljku za pozive za podnošenje predloga <https://culture.ec.europa.eu/funding/calls> . Kandidati takođe mogu dobiti pomoć od kancelarija programa Kreativna Evropa <https://culture.ec.europa.eu/resources/creative-europe-desks>.

Program „**Erazmus+**“ usmeren je na projekte mobilnosti i virtuelne razmene, organizacionu saradnju i partnerstva, kao i na podršku političkoj saradnji na nivou Evropske unije. Program je otvoren za pojedince i organizacije iz država članica EU, trećih zemalja pridruženih programu, kao i drugih partnerskih zemalja.

Informacije o projektima u okviru programa „Erazmus+“ u oblasti kulturnog nasleđa mogu se pronaći na Platformi za rezultate projekata Erazmus+ <https://erasmus-plus.ec.europa.eu/projects#search/project/keyword=cultural%20heritage&matchAllCountries=false> ili u publikaciji „Erazmus+ — obogaćivanje našeg kulturnog nasleđa“ <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/0dc8072c-f2c2-11e8-9982-01aa75ed71a1/language-en> .

Program „**Horizont Evropa**“ (Horizon Europe) je nastavak programa „Horizont 2020“ kao glavni program EU za istraživanje i inovacije sa budžetom od **95,5 milijardi evra**.

Ovaj dokument je izrađen u okviru Projekta br. BGRS0200011 „Kulturno-istorijsko nasleđe prekograničnog regiona kao pokretač integrisanog održivog turizma“, Ugovor o subvenciji br. RD-02-29-598/23.06.2025. godine, sufinansiranog od strane Evropske unije kroz Program INTERREG VI-A IPA Bugarska – Srbija 2021–2027. Sadržaj dokumenta je isključiva odgovornost „Agencije za razvoj Severozapadne Bugarske“ i ni na koji način ne odražava zvaničan stav Evropske unije.

Preuzmite informativni dokument sa pregledom budžeta. <https://op.europa.eu/bg/publication-detail/-/publication/1f107d76-acbe-11eb-9767-01aa75ed71a1>

Promocija kulturnog nasleđa spada u okvir **Klastera 2 iz Stuba 2** pod nazivom „Kultura, kreativnost i inkluzivno društvo“. Aktivnosti istraživanja i inovacija u Klasteru 2 imaju za cilj, između ostalog, „poboljšanje zaštite, jačanja, očuvanja i efikasnije restauracije evropskog kulturnog nasleđa“.

Program „**Građani, jednakost, prava i vrednosti**“ (CERV) doprinosi boljem razumevanju Unije, njene istorije i raznolikosti od strane građana. Program takođe podstiče ljude da učestvuju u demokratskim procesima na nivou EU.

Važan deo programa fokusiran je na **evropsko sećanje** — održavanje sećanja na prošlost znači mogućnost učenja iz nje i građenje bolje budućnosti na osnovu tog iskustva. Kulturno nasleđe igra važnu ulogu u ovim naporima.

Primer projekata finansiranih kroz program CERV su projekti **bratimljenja gradova**. Oni obuhvataju aktivnosti povezane sa kulturnim nasleđem, kao i podsticanje građanskog učešća i angažovanosti na nivou Unije.

https://www.eacea.ec.europa.eu/grants/2021-2027/citizens-equality-rights-and-values-cerv_en

Kohezioni fond i Evropski fond za regionalni razvoj

Kohezioni fond, Evropski fond za regionalni razvoj — i u njegovom okviru **Interreg Europe** — glavni su izvori finansiranja regionalnog razvoja u EU.

Lokalne i regionalne vlasti odgovorne za zaštitu i promociju kulturnog nasleđa dobijaju značajnu podršku iz Evropskog fonda za regionalni razvoj.

U okviru budžeta od **226 milijardi evra** za Evropski fond za regionalni razvoj, od kojih je **9 milijardi evra** namenjeno programu Interreg, oko **4,7 milijardi evra** dodeljeno je za otvaranje lokalnih radnih mesta na lokalitetima kulturnog nasleđa i za privlačenje posetilaca u konkretne destinacije.

Interreg Europe predstavlja niz programa čiji je cilj podsticanje saradnje između regiona unutar EU i šire. Kulturno nasleđe je jedna od najpopularnijih tema u okviru programa Interreg Europe.

- Saznajte više o mogućnostima finansiranja putem Interreg Europe - https://ec.europa.eu/regional_policy/en/funding/erdf/

- Pronađite inspirativne kulturne projekte finansirane kroz Interreg Europe - https://culture.ec.europa.eu/funding/cultureu-funding-guide/case-studies?facets_field_eac_research_field=255
- Primeri projekata o tome kako EU podržava kulturno nasleđe putem regionalne politike - <https://culture.ec.europa.eu/cultural-heritage/cultural-heritage-in-eu-policies/cultural-heritage-in-regional-policy>

Tema 6: INICIRANJE MOGUĆNOSTI ZA PREKOGRANIČNU ZAŠTITU KULTURNOG NASLEĐA

Kulturno nasleđe, u svim svojim materijalnim i nematerijalnim elementima, predstavlja suštinski faktor za razvoj društva zasnovan na dijalogu između zajednica i poštovanju identiteta, te ima sve značajniju ulogu u razvoju regiona. Ono obuhvata arheološka nalazišta, istorijske spomenike, tradiciju, zanate i običaje koji se prenose s generacije na generaciju, formirajući identitet, kontinuitet i kulturnu raznolikost. Istovremeno, ono je i snažan katalizator društvenog i ekonomskog razvoja kroz aktivnosti koje podstiče, doprinoseći ostvarivanju ciljeva i u drugim sektorima.

Međunarodna kulturna saradnja zasniva se na slobodi izražavanja, uzajamnom razumevanju i poštovanju osnovnih vrednosti. Ona podstiče međunarodne kulturne odnose utemeljene na dugoročnim obavezama, uzajamnom interesu i razumevanju, kontaktima među ljudima i zajedničkom stvaralaštvu.

Za Republiku Bugarsku međunarodni kulturni odnosi razvijaju se na tri nivoa:

- **Na nivou Evropske unije** kao države članice;
- **Na nivou zemalja izvan Evropske unije;**
- **Na nacionalnom nivou.**

Međunarodna kulturna saradnja sa zemljama izvan EU ostvaruje se na osnovu ugovorno-pravnog okvira za bilateralnu saradnju u oblasti kulture između Republike Bugarske i odgovarajuće zemlje. U potrazi za sinhronizacijom i uzajamnim interesom, sprovedena kulturna politika usklađuje se sa nacionalnim zakonodavstvom država partnera.

Glavni strateški dokument koji definiše politike u sektoru kulturnog nasleđa u Bugarskoj je **Strategija razvoja kulture za period 2019–2029.**

Osnovni prioritet postavljen u sferi kulturnog nasleđa odnosi se na zaštitu i socijalizaciju kulturnog nasleđa, kao i njegovo afirmisanje kao faktora održivog razvoja, identiteta i kulturnog dijaloga.

Podprioritet: Uvođenje savremenih modela za istraživanje, zaštitu, predstavljanje i revitalizaciju nepokretnog kulturnog nasleđa.

Glavni strateški cilj u okviru ovog podprioriteta je stvaranje uslova za očuvanje i zaštitu kulturnog nasleđa, uz realizaciju njegovog potencijala kao resursa za održivi ekonomski, teritorijalni i društveni razvoj, kao i za poboljšanje kvaliteta života.

Sprovođenje opšte **Strategije razvoja bugarske kulture za period 2019–2029** međuzavisno je od različitih mogućnosti finansijskog obezbeđenja.

Mogućnosti finansiranja iz državnog budžeta, definisane Zakonom o državnom budžetu za tekuću godinu, obezbeđuju se putem nekoliko glavnih kanala. Oni podrazumevaju planiranje i raspodelu sredstava na osnovu odobrenih projekata pred **Ministarstvom kulture i Nacionalnim fondom „Kultura“**. Opštinski budžeti takođe predviđaju mogućnosti finansiranja slične onima u Ministarstvu kulture, pri čemu se prioritet daje osnivanju i funkcionisanju opštinskih fondova za kulturu. Ovi fondovi akumuliraju sredstva iz opštinskih budžeta i drugih izvora prihoda, a raspodeljuju se na projektnom principu.

Finansiranje iz alternativnih izvora prihoda, koji se u najvećoj meri ogledaju u konkurisanju kod različitih institucija i programa na projektnom principu, postaje važan finansijski instrument za podršku i razvoj delatnosti kulturnih instituta i organizacija. Na nacionalnom nivou, u tom smislu se sve više koriste mogućnosti različitih operativnih programa. U međunarodnom aspektu, pozitivnim se smatra usmeravanje ka direktnom konkurisanju u okviru različitih horizontalnih programa i strukturnih fondova Evropske unije, kao i UNESCO-a.

Pri sprovođenju međunarodne kulturne politike treba težiti jačanju saradnje između država, usled čega treba tražiti finansiranje za velike infrastrukturne i obrazovne projekte, razmenu znanja (know-how) i dobrih praksi primenljivih u upravljanju kulturnim nasleđem, iniciranje visokokvalitetnih kulturnih proizvoda i poboljšanje administrativnih kapaciteta zainteresovanih strana (javnog i nevladinog sektora). U tom pogledu je neophodno:

- **Prioritizacija konkretnih kulturnih oblasti** prilikom sprovođenja bilateralne kulturne politike;
- **Učešće u planiranju i programiranju strukturnih fondova** sufinansiranih od strane Evropske unije pre početka odgovarajućeg programskog perioda;

- **Planiranje i programiranje zasnovano na potrebama** u okviru programa sufinansiranih od strane evropskih i međunarodnih institucija;
- **Učešće sa projektima u horizontalnim programima** koje finansira Evropska komisija, konkretno „Kreativna Evropa“ i „Erasmus+“.

Mogućnosti za prekograničnu zaštitu kulturnog nasleđa fokusiraju se na integraciju novih tehnologija, održivi turizam i evropsko finansiranje.

Glavni pravci saradnje:

1. Održivi kulturni turizam

- **Prekogranične kulturne rute:** Razvoj ruta sertifikovanih od strane Saveta Evrope (kao što je Put rimskih imperatora). Ovo privlači investicije u infrastrukturu manje razvijenih regiona.
- **Zelena restauracija:** Implementacija ekoloških metoda konzervacije koje smanjuju ugljenični otisak spomenika kulture, u skladu sa ciljevima Evropskog zelenog dogovora.

2. Institucionalna i ekspertska saradnja

- **ICOMOS i UNESCO:** Učešće u zajedničkim nominacijama za lokalitete pod zaštitom UNESCO-a.
- **Razmena kadrova:** Osnivanje regionalnih centara za obuku u tradicionalnim zanatima, specifičnim za Balkan ili Istočnu Evropu.

3. Fizička konzervacija i restauracija

- **Zajednička restauracija povezanih objekata:** Radovi na obnovi tvrđava, verskih objekata ili spomenika koji su deo zajedničkog istorijskog nasleđa (na primer, rimski putevi ili odbrambeni objekti duž Dunava).
- **Hitno učvršćivanje (interventna konzervacija):** Hitne aktivnosti na konzervaciji ugroženih spomenika u graničnim zonama, finansirane putem namenskih grantova.
- **Eko-restauracija:** Korišćenje tradicionalnih lokalnih materijala i tehnika restauracije, što podržava ekonomiju lokalnih zanatlija sa obe strane granice.

4. Digitalizacija i tehnologije

- **Zajedničke baze podataka:** Integracija arhiva i muzejskih kolekcija u zajedničke platforme (na primer, zajednički projekti Bugarske i Srbije za digitalizaciju književnog nasleđa).
- **Interaktivne mobilne aplikacije:** Razvoj turističkih vodiča sa proširenom stvarnošću (AR) koji pričaju istoriju lokaliteta u kontekstu prekograničnog regiona.

5. Turistička infrastruktura i brending

- **Izgradnja zajedničkih ruta:** Kreiranje pešačkih i biciklističkih staza koje povezuju kulturne objekte sa obe strane granice.
- **Zajednički turistički centri:** Funkcionisanje informativnih biroa koji nude informacije o nasleđu celog regiona, bez obzira na državnu granicu.
- **Prekogranični festivali:** Organizovanje događaja posvećenih nematerijalnom kulturnom nasleđu (folklor, zanati, gastronomija) koji promovišu zajedničke tradicije.

6. Obuka i kapaciteti

- **Razmena eksperata:** Organizovanje terenskih istraživanja i arheoloških iskopavanja uz učešće stručnjaka i studenata iz partnerskih država.
- **Obuka lokalnih zajednica:** Kursevi o upravljanju kulturnim nasleđem za predstavnike lokalnih vlasti i biznisa, usmereni na održivo upravljanje lokalitetima.

Ove aktivnosti ne samo da čuvaju objekte, već i stimulišu lokalnu ekonomiju privlačenjem posetilaca i stvaranjem novih radnih mesta u sektorima turizma i kulture.

Izvori:

Nacionalni institut za nepokretno kulturno nasleđe (NINKN) – <http://ninkn.bg/>

Ministarstvo kulture – <https://mc.government.bg/>

Ministarstvo životne sredine i voda (MOSV) – <https://www.moew.government.bg/>

Novi evropski Bauhaus – <https://new-european-bauhaus.europa.eu>

Ministarstvo regionalnog razvoja i javnih radova – teritorijalna saradnja – <https://www.mrrb.bg/bg/infrastruktura-i-programi/programi-za-teritorialno-sutrudnichestvo-2021-2027/>

Jedinstveni informacioni portal za sredstva iz Evropske unije – <https://eufunds.bg/bg>

Evropska unija – <https://european-union.europa.eu/>

Evropska komisija – Kultura i kreativnost – <https://culture.ec.europa.eu/>